

ELS ALTRES COL·LABORADORS DE RAFAEL MASÓ

Josep Pujol i Coll

Amb els anys, han tingut el seu prestatge més o menys endreçat l'estol d'artesans i col·laboradors de l'arquitecte Rafael Masó que van contribuir decisivament a la gran volada que fa ver el noucentisme a Girona.

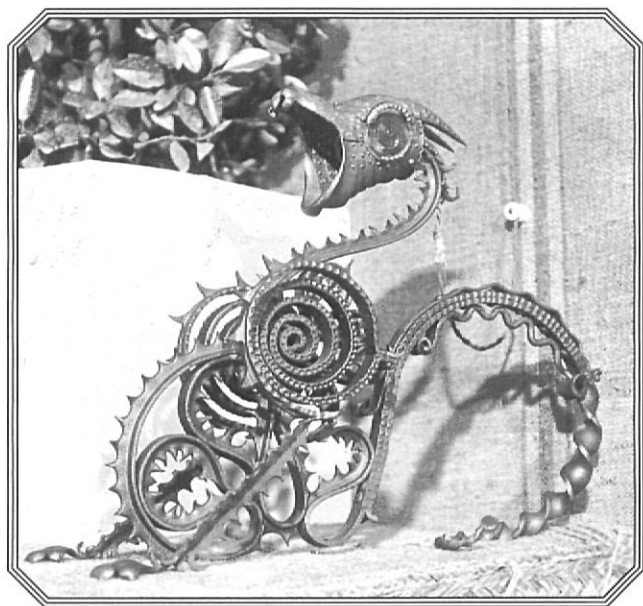
Primer va ser Fidel Aguilar, a qui corresponia ser primer, objecte d'exposicions individuals el 1972 i el 1991 a les Sales Municipals de Girona, així com d'una tesi de llicenciatura a la Universitat de Barcelona, la de Jaume Fàbrega, el 1973. També fou especialment fèrtil el dossier que aquesta revista li va dedicar el 1994 (núm. 167). Després n'han vingut d'altres, especialment mitjançant les exposicions realitzades a les Sales Municipals pels volts de Fires. La del 1992 va ser dedicada a Frederic Marcó i, de passada, als artistes que van deixar obra a cals ceramistes de Quart. Se'n va editar un catàleg i Clara Oliveras signava la cronologia vital de Frederic Marcó i Prats (Quart, 1879 - 1960). Els germans Busquets i la seva Galeria de Bells Oficis

van protagonitzar l'exposició de 1996, comissariada per Glòria Bosch i Mir, alhora que Narcís-Jordi Aragó perfilava les seves biografies: Narcís Busquets (1894-1983), Josep Maria Busquets (1897-1948), Lluís Busquets (1900-1938) i Jaume Busquets (1904-1968). L'any següent, el 1997, va pertocar a uns altres germans col·laboradors de Masó, Adolf i Valentí Fargnoli, a càrrec de M. Àngels Suquet i Pilar Vélez, amb l'edició d'un catàleg profusament documentat de l'obra decorativa d'Adolf i la fotogràfica de Valentí. Entrentant, el 1996 havia aparegut la monografia de referència sobre Rafael Masó, a càrrec de Narcís Comadira i Joan Tar-rús, que posava en òrbita tots aquests planetes al voltant de l'arquitecte solar.

Hi havia encara un cas pendent que clamava al cel, el de Joan Baptista Coromina (la Bisbal, 1890 - 1919), pintor i ceramista lligat a l'efervescència dels primers anys d'arquitecte de Masó. Per sort, Annie Unland ha realitzat darrerament un treball de formiga infatigable: ha transcrit totes les cartes de Coromina a Masó -també les del

Enric Fita (n. 1914), treballador de la fusteria Mota des dels tretze anys, és dels pocs operaris que poden testimoniar el seu treball sota les ordres de Masó, sobretot a s'Agaró.

Llum en forma de drac, disseny de Masó, obrat per Nonito Cadenas: «La làmpara es una fantàstica quimera, cuya cabeza de vidrio contiene la luz incandescente».

seu germà— i ha catalogat i fotografiat la seva obra gràfica i ceràmica, i properament se n'editarà un llibre.

Es podria dir, doncs, que la plana major dels treballadors sorgits a redós de Masó tenen perfilat el seu retrat vital i geografiada la seva estela d'obres. Per la seva creativitat innegable, però també perquè els seus oficis són més propers a les arts plàstiques tradicionals, han estat els més afortunats. En casos en què l'*artisticitat* d'un artesà és més discutible o menys evident, en canvi, han merescut a penes unes ratlles, unes notes a peu de pàgina. Què en sabem dels paletes, dels serrallers, dels picapedrers, dels delineants, dels fusters de Masó? Els Cadenas, els Mota, els Casellas, Mèrius Oliveras... formaren part de l'entorn professional i humà de Masó durant una colla d'anys i van aportar solucions idònies als seus edificis, fruit tant del coneixement de la seva tradició en l'ofici com del desig d'emmotllar-se a un arquitecte exigent però, com ells, partidari de l'obra ben feta.

Com que aquesta recerca està basada, en bona part, en fonts orals dels familiars —contrastades amb fonts escrites, sobretot premsa de l'època—, els que hi apareixen més nítidament són els que van treballar durant la darrera etapa de Masó, especialment els anys de s'Agaró. La memòria oral dura una mitjana de vuitanta, noranta anys: els fills reporten moltes anècdotes dels seus pares, moltes menys dels seus avis i a penes alguna del

ARXIU FAMILIAR DE NONITO CADENAS

La família de Nonito Cadenas i Carme Fuster. Els dos grans, Ramon i Carles, segueixen l'ofici patern, així com Lluïsa, la sisena filla, casada amb el serraller Josep M. Salvador. També alguns néts han continuat la tradició: destaca Sergi Cadenas, fill de Carles Cadenas, amb els seus «ferros d'art» al carrer Nou de Girona.

besavi. Molts dels entrevistats són jubilats de l'ofici familiar, el mateix amb el qual els seus pares i/o avis van treballar amb Rafael Masó, fet que permetria també confeccionar una petita història de la permanència de les nissagues professionals gironines i de la revolució tecnològica dels oficis al llarg del segle XX.

Nonito i Ramon Cadenas, serrallers

El cas dels Cadenas, especialment en el cas de Ramon, és paradigmàtic de la frontera ambigua entre art i artesanía. La serralleria ha estat considerada tradicionalment una art menor dins les arts menors, i malgrat els esforços dels Cadenas i Masó per dignificar-la, la força del prejudici ha acabat guanyant. Els Cadenas són també paradigmàtics del tipus de relació que l'arquitecte solia establir amb els seus col·laboradors: els volia bon coneixedors de la tradició i alhora dúctils per proposar-los nous reptes i noves propostes, en una simbiosi que els beneficiés a tots plegats. Bo i marcada per les diferències de classe i de legitimitat acadèmica, aquesta relació solia guanyar pes i confiança amb els anys, i acabava conformant un cercle estret i fèrtil dels artesans —amb els anys, esdevinguts industrials— i l'arquitecte.(1)

Nonnit, Nonici o *Nonito* Cadenas i Caballer (Girona, 1874 – 1935) fou un dels primers artesans afins de Masó. Per raons de proximitat, per tal com eren veïns al Barri Vell de Girona, ja van col·laborar junts en el disseny i realització d'un llum en forma de drac el 1905. Des del carrer Ballesteries, als tallers Masó, el *Diario de Gerona* en ressenyà la notícia, així com ho havia fet el 1901 destacant la traça del ferrer, que feia també delicats portaretrats amb flors i poncelles. A partir de llavors va col·laborar sovint amb Masó, bé adoptant un aire Juliol en la ferramenta del mobiliari del mas el Soler, a Sant Hilari (1906), bé reinterpretant les ferramentes medievals quan se li sol·licitava, per exemple als reixats de la casa Salietí (1911) o les bestioles neoromàniques de l'altar de Sant Salvador de Bianya (1911). La figura del drac, de forja tradicional més o menys estilitzada, és molt característica de Nonito Cadenas.

A partir del 1912 s'incorporà al taller patern Ramon Cadenas Fuster (Girona, 1900 – 1968). Ramon Cadenas representava el prototipus de jove artesà per al qual Masó havia promogut el projecte, no reeixit, d'una bona escola d'arts i oficis. Masó en vetllà de prop la seva formació, va escriure-li ratlles laudatòries sobre el seu treball i va convertir-lo, junt amb el seu pare, en el seu ferrer de confiança. Entre els anys 1912 i 1928, l'any en què Ramon Cadenas s'instal·là pel seu compte, és molt difícil establir l'autoria del pare o del fill als edificis de Masó: del taller dels Cadenas va sortir el llum de la Casa Ensesa (1915), la barana de l'eixida de la Casa Cases a Sant Feliu de Guíxols (1916), l'escala de la Casa Teixidor (1922), la porta de la Casa Omedes (1925) o l'espiral de la Casa Colomer (1926). La làmpada que van obrar segons el disseny de l'arquitecte Joan Roca i Pinet va obtenir el 1921 el premi Fayans Català en l'exposició de ferros artístics organitzada pel Gremi de Serrallers i Ferrers de Barcelona.

Ramon Cadenas representava la segona generació noucentista, amb un estil més influït per la geometrització *déco* dels anys vint i trenta, i amb una consciència clara del seu paper creatiu dins la serralleria, anunciada sovint per ell com a «ferros d'art». Amb sensibilitat tant per al dibuix i la pintura com per la tradició del seu ofici, donava conferències sobre l'art de la forja, exposava les seves creacions freqüentment amb els artistes,(2) experimentava amb els materials (la combinació del ferro amb el coure li era especialment atractiva), alhora que col·laborava amb els germans Busquets o participava en l'homenatge a Fidel Aguilar del 1930.(3)

Picapedrer treballant per a Rafael Masó en la restauració d'una església romànica.

Els Casellas, picapedrers

No devia ser-li fàcil, a un arquitecte novell i primmirat com era Masó, trobar a Girona uns picapedrers que complissin exactament amb el que volia. De fet, en una de les cartes a la seva promesa, Esperança Bru, es queixa de les males relacions i els mals resultats que n'obtenia.(4) Potser fou per això que la pedra artificial aparegué ja ben aviat als seus edificis, combinada amb la pedra picada, a obres emblemàtiques com l'altar de Sant Salvador de Bianya (1911), la Casa Masramon d'Olot (1913-14) i a la Casa Cases de Sant Feliu de Guíxols (1914-16). Tots tres exemples apareixen fotografiats al catàleg que la Casa Butsers i Cia. feia circular a final dels anys vint, i que en certa manera relativitzen la importància que Masó donava a l'artesania.(5) Segurament el treball artesà li possibilitava d'intervenir personalment en el procés, però estava disposat a substituir-lo des del moment en què el disseny dels elements constructius podia ser igualment controlat però abaratit mitjançant la producció industrial. Aquesta arquitectura més seriada i menys «feta a mà», que sovintejava en l'obra de Masó especialment a partir de 1917, hauria de parlar en favor de la modernitat del nostre arquitecte, lligant-lo als nous materials i a les noves formes de construir més pròpies de l'arquitectura contemporània.

Per als treballs de pedra picada, doncs, Rafael Masó es va refiar sobretot dels Casellas i dels Xirgu. D'una banda, Jaume Casellas Payró tenia una pedrera des del 1890 al Pont Major, i més tard a les Pedreres. Pels volts de 1915 va ser conduïda també pels seus fills, Jaume, Josep, Lluís, Narcís i Ramon Casellas Pichón. D'altra banda, era propietari d'una pedrera també a la mateixa zona el picapedrer Josep Xirgu i Bosch, però els dos negocis es van unir de resultes del casament de Jaume Casellas (1896-1952) amb Joaquina Xirgu.

Tots els fills de Jaume Casellas Payró treballaren a la pedrera, més o menys temps. Segons la tradició familiar recollida per Joan Casellas Xirgu, en la reforma del saló de plens de l'Ajuntament de Girona feta per Masó (1921), Jaume Casellas fill hi esculpí l'escut de Girona. Per la seva banda, el seu germà Lluís Casellas (1900-1980) va continuar la tradició de picapedrer explotant la pedrera familiar i col·laborant també amb Masó. Segons el seu fill, Ramon Casellas Albert, seus són els relleus abarrocats de la Casa Ribas Crehuet, al carrer de la Força (1926-28). El fill petit, Ramon Casellas, també amb aptituds artístiques,⁽⁶⁾ es traslladà a Figueres a final del 40, on continuà la tradició familiar. A Josep Casellas, Masó li dissenyà una casa el 1925,⁽⁷⁾ un fet molt habitual en la simbiosi de l'arquitecte amb els seus treballadors: a Nonito Cadenas li projectà la casa taller (1924), i a Mèrius Oliveras una casa (1932-33).

Els Mota, fusters

A diferència dels ferrers, foren diversos els fusters amb els quals Masó va treballar, però Pere Mota fou un dels que més freqüentà a partir dels anys vint. Abans, des del seu taller al carrer de la Cort Reial, Miquel Pratmans va ser-li també ebenista i fuster de confiança.

Pere Mota i Xifra (Salt, 1897 - Girona, 1979) es va formar al taller saltenc del seu oncle Josep Xifra, en Pep peixater, d'on sorgiren altres fusters com els Sureda o els Lladó. Va completar el seu aprenentatge de

RAMON CADENAS

Obres i ornamentació

Forja Repujat i cisellat de ferro i metalls. — Soldadura elèctrica i autògena.

Treballs de preu i de màxima economia

TALLERS, davant l'estació de S. Feliu (Girona).

fuster a d'altres tallers de Banyoles, Olot i Mollet, així com a l'Escola Industrial d'Arts i Oficis de Barcelona i, després d'un breu període associat amb Serafi Sureda, va posar fusteria pròpia. Aquest interès per millorar la seva formació professional es repetí en diversos artesans de Masó, possiblement coincidint amb els consells que l'arquitecte els hauria donat. Els seus fills, Alfred i Jordi Mota, en esmentar els edificis on havia treballat conjuntament amb Masó —la urbanització Teixidor i, especialment, s'Agaró— recorden la gratitud del seu pare envers els consells i ensenyances de l'arquitecte. Al seu pare se li encomanava tota la part de fusteria dels edificis, però no pas la part de mobiliari i ebenisteria.

Emprenedor i eficient, Mota dirigia un negoci ben assortit de maquinària moderna, amb deu operaris. Una anotació al dietari del delineant Pere Sureda informa de la

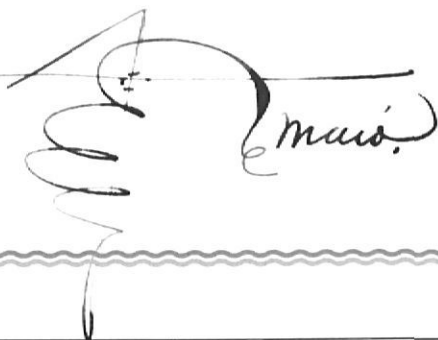
visita de Pere Mota a Masó quan fou empresonat el cap d'any de 1923: per fer-li costat o per despatxar feina? En qualsevol cas, és indicadora del tracte freqüent i familiar de l'un amb l'altre. Mota fou dipositari d'alguna confidència: un Masó madur li confessava que, si pogués, enderrocava la fantasia juvenil de la Farinera Teixidor.

Joaquim Oliveras, decorador

El pintor i decorador Mèrius Oliveras, als darrers anys de la seva vida en una foto de l'arxiu familiar de Nonito Salvador Cadenas.

Per bé que també col·laborador de Masó, el cas de Joaquim o, més sovint, Mèrius Oliveras Mitjà (Girona, 1887 - 1961) destaca a més per la singularitat del seu ofici de decorador en uns temps en què aquesta professió era insòlita, si no única, a Girona. Tot i això, Mèrius Oliveras, conjuntament amb el seu gendre Pere Casellas a partir de 1953, va arribar a conduir un negoci de decoració que va arribar a ocupar entre trenta i quaranta persones. Autodidacte però especialment dotat per al dibuix i el color, va aplicar aquestes qualitats al disseny dels espais interiors: aplicacions de pintura, enguixats, motius escultòrics, daurats, etc., sovint al servei dels arquitectes, com Masó o Joan M. de Ribot. També va tenir una especial predilecció pel camp del teatre: el 1928 va dissenyar

Al centre de la fotografia, el picapedrer Jaume Casellas Payró amb els seus treballadors, en una foto del 1933-34. Darrere seu, els seus fills: Jaume és el segon començant per l'esquerra, seguit de Lluís i Narcís. Dempeus, a l'extrem dret, Ramon.

el teló per al Teatre Albéniz (conservat avui al bar Platea), i per al Municipal de Girona, diverses escenografies i la restauració de les pintures de la cúpula el 1956.

A més dels contactes professionals, amb Rafael Masó els van unir d'altres interessos, com la recerca de mobiliari català antic i la construcció de la Urbanització S'Agaró. Mort l'arquitecte, Oliveras es va dissenyar la pròpia casa d'estiu a Platja d'Aro, per a la qual imaginava un s'Agaró més assequible i popular. A Girona Rafael Masó li havia projectat la casa-taller al carrer Juli Garreta el 1932-33, una excepcional aproximació al racionalisme. Segons Teresa Oliveras, filla del decorador, fou la segona versió d'un primer model que la família no va acceptar per considerar-lo massa costós de construir i mantenir. Així, la Casa Oliveras resulta una assumpció aïllada d'un llenguatge aliè, més fruit de les circumstàncies que de la intenció de Masó de posar-se al dia amb les innovacions d'arquitectes racionalistes coetanis, com els del grup del GATCPAC.

Josep Pujol i Coll
és historiador de l'art.

Notes:

- (1) Es pot trobar més informació detallada sobre els Cadenas al llibre sobre la Casa Teixidor editat pel Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Girona (en premsa). Vegeu, també, la monografia de Tarrús-Comadira sobre Masó (1996), p. 54, 120.
- (2) Va exposar vuit obres en ferro forjat a Girona, en una exposició col·lectiva dels Amics de les Arts la primavera del 1929 i un cofre i ferros el 1930; individualment, a les Fires de la Santa Creu de Figueres i als aparadors de la Casa Comadira, al carrer Nou, ambdues el 1928.
- (3) Cfr. diari *L'Autonomista*, 24/IV/1930.
- (4) Carta 181/1910, reproduïda al llibre de Bernat CATLLAR, Rosa Maria Gil i Gemma DOMÈNECH Masó explica Masó. Girona, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 2001, p. 19.
- (5) Dec aquesta informació al professor Joaquim M. Puigvert, que n'ha localitzat el catàleg en la seva recerca sobre l'arquitecte Josep Danés i Torras.
- (6) Premi de l'Ajuntament de Girona (*El Autonomista*, 21/VII/1931), i exposició de dibuixos i pintures a Palamós (*El Autonomista*, 21/07/1931).
- (7) Arxiu Municipal de Girona, llicència d'obres del 31/VII/1925, ref. O. 3756, de construir una «casa econòmica» al despoblat més amunt de la pujada de les Pedreres, segurament la de l'actual carrer Caputxins, núm. 1. La llicència inclou plànols d'alçat frontal i lateral, i planta.